

Seened “keskaja sügise” kristlikus kunstis

Ülle Sillasoo

Teesid: Euroopa kristlikus kunstis on seeneriiki kujutatud vähem kui taimeriiki. Levinud on arvamus, et seente kujutamise põhjuseks on nende kasutamine religioossetes praktikates. Pildid, mida käesolev analüüs hõlmab, pärinevad Nürnbergi koolkonna mõjualalt. Seenemetafoorid neil pildidel vahendavad ühel juhul Neitsi Maarja isikut ümbritsevat ilmutuslikku õhustikku või on metsikut, aga maagilist loodust esindavad elemendid. Teistsugune muster läbib kannatusestseene, kus seene punast värvi või seene kasutamist ravitsemisel on seostatud Kristuse ristikannatuse ja surmaga. Nii nagu selle perioodi taimesümbolid, peegeldavad ka mitmesugustesse kontekstidesse paigutatud seenekujutised kunstiteoste loojate ja nende kaasaegsete teadmisi, uskumusi ja erinevaid kodukeskkonna reaalsusi.

Märksõnad: etnomükoloogia, hilisgooti kunst, seened

Sissejuhatus

Seente seadmise eraldi fookusesse teiste hiliskeskaja kristlikus kunstis kujutatud loodusmotiivide kõrval (Sillasoo 2003, 2006, 2009, 2013, 2014) tingis asjaolu, et religioossete praktikate uurimisega tegeleva etnomükoloogia haru kunsti käsitlevates töodes pööratakse mõnikord liigset tähelepanu seente hallutsinogeensetele omadustele, vähem aga seentele kui looduse metafooridele. Seenekasutuse (taas)avastamine Kesk-Ameerika religioossetel tseremooniatel (Wasson & Wasson 1957: 215jj; Guzmán 2008) innustas uurijaid otsima tõendeid, mis viitaksid sarnaste praktikate olemasolule Euroopas ja tõendaksid kristluse enteogeenset (psühheedelset) päritolu (Allegro 1970; Gosso & Camilla 2000; Samorini 1998, 2001; Rush 2011). Rituaalset seenekasutust kujutatakse näiteks 14. sajandi Viini misteekide koodeksis (*Mixtec Codex Vindoboensis C/ Codex Mexicanus I*; National Library, Vienna; Wasson 1980; Guzmán 2008). Hispaania preestri Bernardino de Sahagún (Fray) Firenze koodeksis *Historia*

General de las Cosas de Nueva Espania (2011 [1577]) nimetatakse seeni astee-kide “jumalate lihaks”, mis on ohtlik ja uimastav nagu vein, ja annab neile, kes seda pruugivad, nägemused ja naudingu (Wasson & Wasson 1957: 217–226; Wasson 1980; Schultes 1997; Guzmán 2008: 405).¹ Milliseid seeneliike on aga kujutatud hiliskeskajase Euroopa kristlikus kunstis, kuidas neid kujutisi tõlgendada, ja kas neid saab käsitleda tõenditena sarnastest praktikatest? Nendele küsimustele püüan alljärgnevalt vastata.

Pilk hiliskeskaja ja varauusaja tuntumatele loodusteaduslikele allikatele

Vanad kreeklased ja roomlased mainivad allikates ligi tosinat söödavat seent. Ka Albertus Magnus, kes lähtub lisaks nendele araabia meditsiinilistest tekstidest ja loodusvaatlustest, kirjeldab teoses *De Vegetabilibus* (u 1256) enda sõnul vaid mõningaid mitmesugustest seentest (*fungus varii*, *agarici*, *boleti*), mille hulgas on murumuna (*vesica lupi animal*), trühvel (*tuber*), šampinjon (*fungus parvus*) ja kärbseseen (*fungus muscarum*)² (Seidel 1934b; Brøndegaard 1971: 4; Wasson & Wasson 1957: 198). Konrad von Megenberg (1309–1374) toob sarnaselt eelkäijatega välja vaid üksikud: mürklid (ld *marochi*; sks *Maurochen*, *moorhen*), mis kasvavad suurest paastust maini ja olevat parimad; ning riisikad (ld *boletos*, sks *pfuefferling*), mis on mürgised ja surmavad. Ta jutustab loo Viini mehest, kes suri pärast riisikate manustamist mõduga, ning hoiatab kärbseseene eest (ld *muscineci*, sks *mukken swam*), mis piimaga segatult kärbsid tapab (Luff & Steer 2003: 435–456).

Saksakeelses tervise- ja rohuraamatus *Gart der Gesundheit*, mis esmakordselt trükiti aastal 1485 (Kaub 1485), refereeritakse Dioscoridese (u AD 40–90) *De materia medicat*, tutvustades ravimina tuntud ja kõrgelt hinnatud vana-del okaspuudel kasvavat torikulaadset *agarikoni*, ehk ka *Agaricust* ja *dannenschwammi* (*Laricifomes officinalis*; Pegler 2000; Kaub 1487: 102). Kirjutatakse maapinnal kasvavast (jalaga) seenest *Ceruibolitus* või *hirczschwam*, mille söömine on ohtlik nii inimestele kui ka loomadele: kui lapseotel naine neid tarvitab, võib see esile kutsuda sünnituse (Kaub 1487: 201). Nimega *boletus cervinus* on tähistatud armurohuna tuntud trühvleid, hirvepähkleid ja tanuseent, aga ka riisikaid või seeni üldiselt. Böömi jahimeeste seas levis 16. sajandil uskumus, et see otsetõlkes ‘hirve vamm’³ on tekkinud isashirve paaritumisajal mahapillatud seemnest (Loewe 1913: 62jj; Jürgenson 2005: 274–276). Ladina-keelne *Ortus sanitatis* (1491) jagab antiikautoritele tuginedes (Seidel 1934a) seened puudel, maa sees ja maa pinnal kasvavateks; teost illustreerivatel gravüüridel kujutatakse lihtsustatult okaspuu tüvel kasvavaid puuseeni (*Agaricus*

grece), kollakaid mütseeliniitidega kübarseeni (*Tuber*) ja peenikese jalaga rohus kasvavaid kübarseeni (*Boletus*).

Taastsiteerides jätkuvalt antiikautoreid, sealhulgas Aristotelest, Theophrastust, Galenust, Dioskoridest ja Pliniust, kirjeldavad 16. sajandi botaanikud juba ligi sadat seeneliiki (Seidel 1934a, 1934b; Ainsworth 1976: 13). Hieronymus Bock (1572 [1555]; Hoppe 1969: 337–339) täheldab, et seeni on mitmesuguseid: neid, mis kasvavad sõnnikuhunnikutel, õlgkatustel, vanadel tammepuudel, pöökidel, pähklipuudel, leppadel ja viljapuudel, samuti aedadel ja vanadel müüridel. Sarnaselt Adam Lonitzeriga (1551) iseloomustab ta kümnekonna söödava seene seas hästi tuntud mürklit (*Morchellen*; *Morchella* – liik määramata)⁴, šampinjoni (*Heiderling*, *Druschlin*; *Agaricus* sp.) ja harilikku kukeseent (*Rheling*; *Cantharellus cibarius*), kuid ka raskemini tuvastatavaid seeni. *Boleti orbiculati* nime all, mida autor kirjeldab kui valgusküllastes metsades kasvavaid valgeid seeni, mida vaesed inimesed küpsetavad soolaga hõõguvatel sütel, võib ühe variandina peituda kuiv rädiriisikas (*Lactarius vellereus*). *Broetling* ehk üleni pruun seen, mis pole suurem kui *heiderling*, kasvab kõrgetes metsades, ja mida süüakse sageli keetmata, võib olla kamperrisikas (*Lactarius camphorates*). *Roedling* või *Augstschwemm* ehk seen, mis kasvab põlenud pöögipuistutes ja meenutab kujult šampinjone, kuid on neist veidi kahvatum, on kaheldavalt suur sirmik (*Macrolepiota procera*). *Hasenoerlin* ehk tinakarva seen, mis ilmub tamme juurte lähedal maapinnale augustis, aga tõenäoliselt põõsastorik (*Polyporus umbellatus*).

Bock nimetab veel murumuna (*Bübenfist*; *Lycoperdon perlatum*), millest välja paiskuv kollakas tolm on kasulik vanadele veritsevatele haavadele; "nii kärbestele kui ka loomadele surmavalt mõjuvat" kärbseseent (*Muckenschwemme*; *A. muscaria*); pöökidel ja pähklipuudel kasvavaid tule tegemiseks kasutatavaid taelu (*Zunderschwem*; *Fomes fomentarius*); suurt kollast seent, mis kasvab mändide all ja mis teeb veised haigeks (*groß gäle Schwemme vnder den Kyfferbeümen*; cf. *Lactarius scrobiculatus*) ja paljast kõrvtarrikut (*Holunder schwemm*; *Auricularia auricula-judae*, Marzell 1943: 526 järgi, viidates Tabernaemontanus 1588). Bock soovib seepidise ravimina tarvitada üksnes Dioskuridese teosest tuntud seent *agarikon* (*Agaricus*; *Laricifomes officinalis*), mida on musti ja valgeid, ja mis väidetavalt kasvavad vanadel puudel Sarmaatias, Galaatias ja Kiliikias.⁵ Pliniuse järgi sobivad ravimiseks valged agarikonid.

Seente kujutamise seisukohalt on vanad allikad veelgi tagasihoidlikumad. Hieronymus Bocki teoses mainitud seeni illustreerib üksnes puuseentega okaspuud ja selle all kasvavaid kukeseenetaolisi ja teisi⁶ seeni lihtsustatult kujutatav gravüür (lk 308). Üksikuid kukeseene ja kandseente (*Basidiomycota*) kujutisi leidub ka Bocki eelkäija Lonitzeri rohuraamatus (1551: 53c, 54b).

Seente määramise teeb varastes rohuraamatutes raskeks just illustratsioonide vähesus. Dioscoridese *Materia medica* väljaannetes, mis oli kuni 17. sajandini üks enamlevinud ja -loetud meditsiinilisi tekste, kujutatatakse seeni stiliseeritult ja variatiivselt, igas väljaandes veidi erinevalt (vt Wasson & Wasson 1957: 351–352). Prantsuse ja Itaalia 14. ja 15. sajandi terviseteeemalistes teostes kujutatakse trühvlite kogumist (vt *The Registry of Mushrooms in Works of Art*; Bovey 2005; Janick *et al.* 2010). Hans Weiditzi tõetruud illustratsioonid Otto Brunfelsi rohuraamatule *Herbarum vivae eicones* (1530) annavad tunnistust suurepärasest kunstnikutööst, kuid seeni, nimelt kukeseeni (*Cantharellus cf. cibarius*) kujutatakse üksnes teose teise osa ühel esilehel (Brunfels 1536). Kuni Clusiuse (1601; Aumüller & Jeanplong 1983) taimeraamatu seeni käsitleva osani, mille 49 söödava ja 59 mürgise seene kirjeldusi täiendavad paljudel juhtudel gravüürid ja 70 akvarelliga lisa, on üksüheselt mõistetavaid seenekujutisi vähe leida. Varauusaegsetest illustratsioonidest väärib veel märkimist Ullisse Aldrovandi 1565. aasta paiku valminud taime-, seene- ja loomaakvarellide kogu.

Mainida võiks teisigi varaseid seenekujutisi: riisikatest (*Lactarius* sp.) Herculaneumi freskol (AD 50; Wasson & Wasson 1957, Tahvel LXXVI: 361–362; Ainsworth 1976: 4) ja arvatavasti Caesari kärbseseentest (*Amanita caesarea*; pilt 1) Aquileia S. Maria Assunta basiilika (Udine provints, Itaalia) 4. sajandi

Pilt 1. Fragment S. Maria Assunta basiilika kripti põrandamosaiigist (4. sajand) Aquileias (Udine provints Itaalias); korvis on arvatavasti Caesari kärbseseen (*Amanita caesarea*) (vaata suuremat pilti https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Basilica_di_aquileia,_museo_e_scavi_-_mosaico_con_animali_funghi.JPG).

varakristlikul mosaiigil (vt Fabbro 1999). Angeli apokalüpsi gobelääni (1372–1382, eksponeeritud Angers' lossis Prantsusmaal) kompositsioonis on seened paigutatud Nälga kehastavat ratsutajat kandva musta hobuse tagajalgade juurde (Johannese Ilmutusraamat 6: 5-6; vt Parmasto 2005: 250–251). Buonconsiglio aadlilossi kalendermaastikega freskodel (Torre Aquila, Trent, Itaalia; u 1405–1410) iseloomustavad aprillikuud teiste seas valged koonilise kübara ja kõrge jalaga lehtpuude all kasvavad šampinjonilaadsed ning kaljul kasvavad ruuged ja ümara kübaraga valged madala jalaga seened. Stiliseeritult on seeni kujutatud Paolo Uccello (1397–1475) maalitud jahistseenis (u 1470; Schaechter 2005). Wasson & Wasson (1957: 355, 362) on valimi maalide põhjal järeldanud, et seenekujutistel on religiooses kontekstis deemonlik tähendus, mis seostub germaani maailmavaatele omase mükofobiaga (vt Jürgenson 2005: 42). Seente kujutamise mustreid ja sümboliseid tähendusi võib olla aga rohkem ja erinevaid, ühed rõhutamas looduslikku keskkonda, teised kasutust või seentega seotud uskumusi, lisades pildile erinevaid aja, koha, või muude aspektidega seotud kujundilisi varjundeid.

Realistlikud seenekujutised altarimaalidel

Võrreldes taimedega on seeneriiki kristlikus kunstis vähe kujutatud. Siiski leidis hiliskeskaegses Kesk-Euroopas meistrikodasid, kelle sümbolikeelde kuulusid taimede kõrval ka seened. Pildid, mida järgnev analüüs hõlmab, pärinevad Nürnbergi koolkonna mõjualalt: Hans Pleydenwurffi (u 1420–1472) "Kristuse ristilöömine" (u 1470, õli puidul, 192 x 181 cm, *Alte Pinakothek*, München); Pleydenwurffi või tema töökoja "Kristuse ristilöömine" von Rammingeni (?)⁷ (Ulm) aadliperekonna liikmega (u 1460–1470, õli puidul, 129,5 x 79,5 cm); *Mariatahvel* Bad Kleinkirchheimi Katariina kirikust (Kärnteni meister, u 1460, tempera puidul, 174,5 x 133,5 cm, *Landesmuseum für Kärnten*, inv nr K 22, Austria); lisaks Wiltoni diptühhoni kaks tahvlit (Inglise või Prantsuse meister?, u 1395–99, tempera puidul, 57 x 29,2 cm, *National Gallery*, London), millel on äratuntav böömi kunstnike käekiri. Valik tehti pärast mitmete kogude läbivaatamist, mille hulgas oli Salzburgi Ülikooli keskaja ja varase uusaja materiaalse kultuuri uurimise instituudi (*Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Krems an der Donau) digitaalne andmebaas; kunstis kujutatud seente register (*The Registry of Mushrooms in Works of Art*; Schaechter 2009) ja *Wikimedia Commons*'i otsingumootori tulemused internetis. Kristliku sisuga hiliskeskaegsest piltidest osutusid väljavalituiks ülalnimetatud, sest neil oli

seeni võimalik suhteliselt hästi määrata⁸ ja tegemist oli altarimaalidega. Seente määramisel olid abiks Laux (2011) and Kalamees (2011). Interneti otsingumootor *Wikimedia Commons* pakkus võrdluseks mitmesuguseid erineva tonaalsuse ja rakursiga seenepilte, mis hõlbustasid võimaliku prototüübi leidmist. Wiltoni diptühhoni seente määramisel konsulteerisin ka seenevana Erast Parmastoga.

Valitud maalidest on kunstiajalooliselt kõige põhjalikumalt uuritud Wiltoni diptühhoni. Inglise-prantsuse (või böömi) päritolu tundmatu autori loodud diptühhon oli Inglise kuninga Richard II, keda kujutatakse altari sisekülje tahvlitel Madonna ees põlvitamas, kokkupandav ja kaasaskantav rahvusvahelises gooti stiilis maalitud kaksikaltar (Gordon *et al.* 1997). Taimi ja seeni kujutatakse kaksikaltari neljast tahvlist kahel: väliskülje parempoolsel tahvil kasvavad need rosmariini (*Rosmarinus officinalis*) okstel lamava valge hirve läheduses ning sisekülje parempoolsel tahvil seeneringina rohus Jeesuslapsega Neitsi Maarja ja inglite ees. Maali loodusmotiive uurinud Celia Fischer (1997) on varasemalt enamiku kujutistest määranud, välja arvatud seenerühmad kaksikaltari väliskülje parema tahvli keskel, neid on peetud fungoidseteks lilledeks.⁹ Neist ühe rühma näol on ilmselt tegemist üleni sinise viljakeha ja lilletaolise, lohukesega kübaral, aniislehtrikuga (*Clitocybe odora*; pilt 2). Teine seenerühm üleni roosadest lillekujulise kübaraga seentest on arvatavasti

Pilt 2. Fragment Wiltoni diptühhoni (umbes 1395–1399) välistahvilt (National Gallery of London). Seened paremalt vasakule on lepariisikas (*Lactarius cf. lilacinus*) ja aniislehtrik (*Clitocybe odora*) (vaata suuremat pilti http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/english-or-french-the-wilton-diptych/*/#/viewReverse/1).

lepariisikad (*Lactarius cf. lilacinus*; pilt 2). Mõlema taustaks on tumeroheline maapind. Maalil on kaks embleemset taime: Böömi Annele tunnuslik rosmariin, millel lamab valge hirv, ning Prantsuse kuningate embleem kollane iiris (*Iris pseudacorus*) maali tagaplaanil (Fischer 1997). Valget hirve, kelle prototüübiks on kabehirve (*Dama dama*) leukistlik vorm, ümbritsevad kahest küljest hariliku kilpjala (*Pteridium aquilinum*) võrsed. Väikesed valged lilled vasakul esiplaanil on tõenäoliselt kannikesed (*Viola* spp.) ja kobarhüatsindid (*Muscari cf. racemosum*) ning pisikesed punased arvatavasti adoonise õied (*Adonis annua*); paremal esiplaanil kujutatakse kannikesi, külmamailast (*Veronica chamaedrus*) ja tõenäoliselt harilikku sõrmkübarat (*Digitalis purpurea*).

Kaksikaltari siseküljel võib Jeesuslast, Neitsit ja ingleid kujutaval tahvil tegelaste jalgade ette puistatud õite seas ära tunda sooneliste kroonlehtedega sinise aediirise (*Iris x germanica*), mida Fischer (1997) on pidanud kannikeseks, ning punaste ja valgete topeltõielise prantsuse roosi varieteete sajalehist roosi (*Rosa gallica* var. *officinalis*) ja valget hübriidroosi (*R. x alba*). Stiliseeritud karikakrad rohelisel taustal taimelehtede vahel (sh ristikeina ja hariliku raudrohu lehed) assotsieeruvad kõige paremini hariliku kirikakraga (*Bellis perennis*), kuna keeljad kroonlehed kitsenevad õie keskosa suunas (ei kehti kõigi sarnaste õite puhul, mille jätaaksin täpsemalt määramata). Väike helesinine õis maali keskosas esiplaanil, mille Fischer (1997) on määranud ohakaks, võib olla ka harilik sininukk (*Jasione montana*). Maali allosa paremas nurgas esiplaanil on kasvamas ringikujuliselt kaheksa seent; kaks seent kasvavad ringi keskel ja kaks seent vasakul eemal rooside ja siniste iiriste seas. Mõnedel seeneisenditel on näha tuppe ja vart ümbritsevat rõngast ning tuhmunud kübaral tüükaid, mis on tunnuslikud kärbseseenele (*Amanita cf. muscaria*; pilt 3).

Kärnteni *Mariatahvel*, millel kujutatakse troonil istuvat Madonnat, pärineb Bad Kleinkirchheimi püha Katariina filiaalikiriku krüptist. Kirik, mis ehitati püha silmaallika kohale, oli 15. sajandi lõpupoole oletatavalt palverännakute sihtpaik. Maal moodustas kunagise tiibaltari keskosa. Selle algse loomis- ja kokkupanemiskohaks peetakse lähedalasuvat ja rikkalikult doteeritud benediktiinikloostrit Millstattis. Maali autorina on mõeldav kohalik kärntenlane, kes sai hariduse või veetis oma rännuaastad Steiermarkis ja Lõuna-Tirolis. Jumalaema hoiak ja tema suurte voltidena langev riietus reedavad tolleaegse trükigraafika mõjusid. Tõenäoliselt oli kunstniku käsutuses meister E. S. graafiline leht, mis ei ole aga säilinud. Autor ei tuginenud sellele siiski täielikult. Seda võib arvata riietuse ja eesriide palistuse detailidest, mille stiilile sarnaseid eeskujusid võib kohata läänesaksa maalidel (nt Konrad Witz). Uurijate arvates juhatavad meister E. S. eeskujude kasutamine ja armas-lüüriline avatud pildivorm kohaliku meistrikojani Kagu-Kärntenis, mille olulisteks keskusteks

Pilt 3. Fragment Wiltoni diptühhoni (umbes 1395–1399) sisetahvlilt (National Gallery of London). Esiplaanil on harilik kärbseseen (*Amanita cf. muscaria*) (vaata suuremat pilti https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wilton_diptych.jpg?uselang=de).

olid püha Pauli benediktiiniklooster Lavanttalis ja Völkermarkti maavürstlinn (Wlattnig 2014). Pildi dekoratiivsust võimendab troonipingi esine tumehelene muru, milles kasvavad võililled, ohakad, ristikud, metsmaasikad ja seened. Seened, mida kujutatakse rühmiti ja mis moodustavad pildil justkui katkendliku ringi, sarnanevad enim aasnööbikuga (*Marasmius oreades*; pilt 4). Aasnööbikule on iseloomulik kellakujuline ookerjas heledama servaga kübar ja peenike jalg. Samuti nagu kärbseseened, kasvavad aasnööbiku viljakehad looduses ringina või katkendliku ringina.

Nürnbergi koolkonna kannatusemaalidel on seened seevastu nende looduslikust kontekstist eraldatud ning paigutatud lähestikku stseeni põhielemendi – ristipuuga, kasvamas selle jalamil kohas, kus tavaliselt on risti stabiliseerivad puidust kiilud. Maalil, millel kujutatakse punapuravikku/haavapuravikku (*Leccinum aurantiacum* s. l.; pilt 5), niriseb punasele seenekübarale verd Kristuse haavadest. Teisel kannatusestseeni pildil on risti jalamil avatud eoslaga valkjās, aimatavate lühikeste ogajate muhukestega hariliku murumuna (*Lycoperdon perlatum*; pilt 6) ümarjas viljakeha.

Pilt 4. Bad Kleinkirchheimi Katariina kiriku Mariatahvel ja fragment (umbes 1460, Kärnteni meister; Landesmuseum für Kärnten, Austria). Esiplaanil on rühmiti aasnööbikud (*Marasmius oreades*) (vaata suuremat pilti <http://tethys.imareal.sbg.ac.at/realonline/>, nr 001275).

Pilt 5. Fragment maalilt “Kristuse ristilöömine” (umbes 1470, Hans Pleydenwurff, Alte Pinakothek Münchenis). Risti all on haavapuravik (*Leccinium aurantiacum* s.l.) (vaata suuremat pilti http://projektdb.gnm.de/medienarchiv-tafelmalerei/content/medienarchiv_slide2818e8).

Pilt 6. “Kristuse ristilöömine” von Rammingeni (?) perekonnaliikmega (umbes 1460–1470) ja fragment. Risti all on harilik murumuna (*Lycoperdon perlatum*).

Seenekujutiste võimalikud tõlgendused

Seeneringid ja Neitsi Maarja

Fischer (1997) ja teised on tõlgendanud Wiltoni diptühhoni Neitsi Maarjat kujutava tahvli maastikku paradiisiaiana. Aia põhijoonte puudumine ja motiivid (rohule puistatud õied ja rohus kasvavad 12 seent) lubavad ka teistsugust selgitust. Osaliselt ringina, osaliselt selle sees ja lillede keskel kasvavate seente arv vastab pildil kujutatud Neitsi Maarjat ümbritsevate tiibadega neidude (haldjate või inglite) arvule. Haldjaringe (*fairy rings*), mainitakse 13. sajandi trubaduuride kirjanduses; neid tunti ka Shakespeare'i aegadel (Thiselton Dyer 2004: 220; Dugan 2008: 26, 30).¹⁰ Uskumus, et seeneringid tekkisid haldjate tantsuplatsidel, oli levinud vähemalt kuni 18. sajandini, kuigi leidus ka teisi tõlgendusi (Brøndeggaard 1968: 164–168; Jürgenson 2005: 260–261). Esimene bioloogiliselt korrektne selgitus anti seeneringidele 19. sajandi alguses (Brøndeggaard 1968: 168) või 18. sajandi lõpus (Ainsworth 1976: 77–78). Šoti folklooriuurimuste kohaselt ei kahelnud inimesed, kes elasid ajavahemikul 1450–1750, et haldjad päriselt olemas olid (Henderson & Cowan 2001: 2). Keskinglise sõna *fairie* tähendas esmalt lummust, illusiooni, unenägu; hiljem võluriiki ja haldjamaad või võluriigi asukaid kollektiivselt. Võlumaa asukaid üksikuna hakkas see sõna tähistama arvatavasti 14. sajandi lõpus, muutudes tavaliseks alles 16. sajandil. Pildil kujutatud neitsite ja seeneringi vahel on seos: haldjaid kehastavad (tiibadega) noored neiud. Hiliskeskaja religioosses kontekstis kehastavad ingleid tavaliselt umbes 10aastased poisid (vt Sillasoo 2009). Võimalust, et kärbseseeni kasutati pildil sümbolina mitte nimetatud assotsiatsioonis, vaid sellepärast, et tunti kärbseseente hallutsinogeenseid ja surmavaid omadusi, nagu järeldub tervise- ja rohuraamatutest, ei saa täielikult välistada. See teadmine tugevdaks oluliselt kasutatud metafoori mõjusust. Teisest küljest on aga punane kärbseseen üks paremini märgatavaid ringina kasvavaid seeni, mis seletaks just selle kujundi valikut. Seened, mille arv ühtib neitsite, haldjate või võlumaa asukate arvuga, rõhutavad stseeni visioonilikust – kuninglikult hinnaliste õitega ülepuistatud rohuvaibal vastu võetava Neitsi Maarja maagilist ilmumist kuningale.

Sarnased assotsiatsioonid tekkivad Kärnteni *Mariatahvli* seeni vaadates. Neitsit kujutatakse istumas kivist troonipingil, ümbritsetuna rohus kasvavatest lilledest ja kahest rühmast aasnööbikule sarnanevatest viljakehadest. Laialt levinud aasnööbik kasvab looduses rühmiti ringikujuliselt; tema lõhn meenutab mandlilõhna ning tal on võime pärast kuivamist korduvalt elustuda – detail, mis võis kõita kunstniku või maali patrooni tähelepanu. Nõnda kui Wiltoni

diptühhonil, võib ka sinne seenemotiiv viidata ilmutuslikule sündmusele, taaselustumisele või imele (vt ka Dugan 2008: 34). Alternatiivsed, kuid vähem tõenäolised tõlgendused võiksid olla, et seeni kujutatakse seoses näljaleevenduse (võrdle Angeri Apokalüpsise gobelääniga eespool) või viljakussümbolismiga (Jürgenson 2005: 298jj).

Maagiline mets

Wiltoni diptühhoni valge hirvega välisküljel kujutatud lainelise kübaraservaga seeni on varem peetud lilledeks (Fischer 1997). Sinise viljakehaga seened lohuga kübaral on väga sarnased aniisi järgi lõhnavale aniislehtrikule; roosad seened aga lepariisikale. Clusiuse ülevaatlikus teoses esinevat seenenime *rauche hirschling* ongi tõlgendatud kaseriisika (*L. torminosus*, Aumüller & Jeanplong 1983: 64) või lepariisikana (*L. cf. lilacinus*; Löwe 1913: 104). Nimega *Hirschling* tähistatakse punahirve karva kuuseriisikaid (*L. deliciosus*; Löwe 1913: 99; Hennig 1979: 33). *Rauch* tähendab küll suitsu, kuid võib olla ka 'kahvatu' vaste. Midagi enamat konkreetsete liikide kohta varasematest allikatest ei leia. Saksa rahvapäraste seenenimede hulgas on hirveperekonnaga seotud erinevaid nimesid rohkem kui taimenimede hulgas (Löwe 1913: 62jj). Seda, et seeni ka keskajal hirvedega seostati, märgib juba eespool mainitud 15. sajandi rohuraamatus *Gart der Gesuntheit* (Kaub 1487) maapinnal kasvavaid seeni tähistav 'hirveamm' (*hirczschwam*; vt eespoolt). Ka Lõuna-Tirooli rüütel Oswald von Wolkensteini (1367–1445) poemis paigutuvad riisikad hirvejahi konteksti,¹¹ ja Nürnbergi päritolu poet Hans Sachs (1494–1576) täheldab nende rohkest metsas.¹² Maalil kujutatud kabehirve leukistilist valget vormi tuntakse folklooris maagilise ja ilmutusliku nn 'suitsuhirvena', kellega kohtumine metsas oli endeline.¹³ See hirveliik on roomlaste vahendusel levinud Kesk-Euroopasse, hiljem Briti saartele ja mujalegi. Seened, olles osa metsikust loodusest, kuuluvad kokku suitsuna ilmuva ja kaduva maagilise hirvega, kelle kujutis võis mõjuda sama nägemuslikult kui altari siseküljel kujutatud Neitsi Maarja (vrd Cartmill 2009).

Kristuse kannatus

Kristuse kannatusstseenides kujutatud seened kasvavad välja ristipuu toestamiseks löödud tappide kohast risti all. Maalil, millel kujutatakse haavapuravikku (*Leccinum aurantiacum* s.l.), niriseb ristilöödu haavast seenekübarale verd.

Clusiuse teoses (1601; Aumüller & Jeanplong 1983; Bohus 1983: 66) kannab haavapuravik nime *ein Roder bulz* – 'punane seen'. Taimefolklooris on punased või punaselaigulised taimed need, mis kasvasid algselt risti all (Marzell 1960).

Hariliku murumuna metafoori (kannatusstseenis Rammingeni (?) perekonnaliikmega) võib samuti seostada verekannatusega. Seen kandis 16. sajandil meditsiinilises kontekstis nime *fungus chirurgorum* – 'kirurgiseen' (Tabernaemontanus 1588), ja selle eoste kasutamist veresulgejana mainitakse mitmetes toliaegsetes teostes (Bock 1551; Lonitzer 1551; Lonitzer & Uffenbach 1703; Marzell 1972: 1461–1475). Ka hilisemas rahvameditsiinis on see murumuna kasutusviis hästi tuntud (Brøndegaard 1971: 5–8). Murumuna kui Kristuse haavade ja verega seotud sümboli kujutamist maalil võib pidada tõendiks seeneeoste kasutamisest veresulgejana juba 15. sajandil. Teised murumuna keskaegsed ja varauusaegsed nimed, sealhulgas *vesica lupi animal* Albertus Magnusel, 15. sajandi *wolfsplauter* (-blater), *Bûbenfist* Hieronymus Bockil (1551; Hoppe 1969: 339) või *Weiber fist* ja *Pöffeteg* Clusiusel (1601; Aumüller & Jeanplong 1983; *L. giganteum*, Bohus 1983: 68; Marzell 1972: 1461–1475) tulenevad seene morfoloogiast, millel ei näi ristikannatusega seost olevat. Seega nii haavapuravik kui ka murumuna antud stseenis Kristuse haavade ja verega seotud looduslikud metafoorid. Ning kui mõelda sellele, et seened ja surm olid hiliskeskaegses ja varauusaegses Euroopas peaaegu sünonüümid (vrd Wasson & Wasson 1957; Jürgenson 2005: 82, viidates Tolksdorf 1973 ja Schürmann 1994), siis võib kaudselt nende seente sümboolsete tähendustega seostada ka Kristuse ristisurma.

Kokkuvõte

Sugugi kõik kristlikus kunstis kujutatud seened ei klassifitseeru *Amanita* või *Psilocybe* tüüpideks, samuti pole enteogeensed ained alati seeni ja religiooni siduvaks elemendiks. Keskaegsed inimesed kogesid üleloomulikku jumaliku ilmutuse kaudu, mis saavutati, nagu seda mõistab 12. sajandil Pariisi St Victoria kloostri prior Richard (Camille 2001: 16–17) ja Osimo Nicholas (1494; Baxandall 1988: 45–46) hingelise ja kehalise nägemise teel. Seenemetafoorid vahendavad ühel juhul ilmutuslikke kontekste; nagu looduslikud sõnumitoojad teispoosusest juhatavad nad vaataja ebamaisesse stseeni. Seos haldjaringide ja pühade neitsite või inglite vahel on sünkretistlik. Ka seened, mis ümbritsevad Wiltoni diptühhonil kuninglikku suitsuhirve, kannavad metsa ja ilmutusliku looma assotsiatsioonis sarnaseid tähenduselemente. Teistsugune muster läbib

Kristuse kannatusestseene, milles seemed on paigutatud risti alla. Haavapura-viku punase värvi ja murumuna kasutuse kaudu viidatakse ristikannatusele ja -surmale. Nii nagu selle perioodi kunstis sageli kasutatud taimesümbolid, peegeldavad ka seenekujutised teose valmimisel osalenute teadmisi, uskumusi ja mitmesuguseid kodukeskkonna reaalsusi.

Tänuavaldused

Südamlik tänu kolleegidele, kes aitasid uurimuse valmimisele kaasa vajaliku kirjanduse, piltide, nõuannete ja kriitikaga: dr Aivar Jürgensonile (Tallinna Ülikooli ajaloo instituut); dr Giorgio Samorinile; *Prof. em.* Elio Schaechterile (*Tufts University School of Medicine, Boston* ja *Diego State University*); mag. Alexandra Krugile (*Landesmuseum für Kärnten*); ning postuumselt Eesti mükoloogia *grand old man*'ile Erast Parmastole. Samuti kuuluvad minu tänusõnad artiklis kasutatud maalide ja nende fotode omanikele: *Landesmuseum Kärnten* Austrias, *National Gallery* Londonis ja *Alte Pinakothek* Münchenis. Mul on hea meel, et sain kasutada digitaalset andmebaasi Salzburgi Ülikooli keskaja ja varase uusaja materiaalse kultuuri instituudi juures Kremsis (*Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Krems an der Donau*) ning interneti otsingumootorit *Wikimedia Commons*.

Kommentaariid

- ¹ Mehhiko vallutajad kriminaliseerisid seente ja peioote-uimakaktuse (*Lophophora williamsii*) kui mittealkohoolsete joovastavate vahendite kasutamise 1521. aastal.
- ² Ta õpetab piimas tambitud kärbseseeni kasutama kärbeste surmamiseks.
- ³ Vamm kui pehme ollus või sootoline maa.
- ⁴ Seened on määranud Hoppe (1969).
- ⁵ Musta ja Kaspia mere vahel ning Väike-Aasias paiknevad alad.
- ⁶ Sellele sarnast, rohu sees kasvavat kübarseent *Boletus* kujutatakse ladinakeelses rohuraamatus *Ortus sanitatis* (1491).
- ⁷ Küsimärk pealkirjas viitab sellele, et arvatavasti kuulus pildil kujutatud vapp von Rammingenidele.
- ⁸ Uurimistöo lähtepunktiks oli seente arheobotaaniline määramine maalidel. Need on naturalistlikult kujutatud liigid *sensu lato*; kujutist võib käsitleda kokkuvõttena objekti iseloomulikest joontest (vt Sillasoo 2006 ja 2014).
- ⁹ Kui kujutis ei ole piisavalt selge, on seeni lilledeks peetud teistelgi juhtudel. Objekti, mida Samorini (2001) näeb Kristuse eelse 5. sajandi Farsalo bareljeefil (Tessaglia,

Kreeka; eksponeeritakse Louvre'is) seenena, on Baumann (2011) tõlgendatud kui roosi.

¹⁰ Väidetavalt Araabiast pärit haldjamütoloogia levis Euroopas trubaduuride vahendusel.

¹¹ *Hirz jagen, beizen, schiessen tauben, vor guenem Wald nach Pfifferlingen klauben...*

¹² *Als ich inn dem Mayen ausging, Inn Walt zu zuchen pfifferling...der pfifferling fand ich genug, Ich fasset beyde ermel voll.*

¹³ Keldi traditsioonis andis valge hirv mõista teispoosuse lähedusest. Rosmariini okstel lamavas valges hirves võib näha surnud kuninganna metafoori: kuninganna livrees olid rosmariini okstel valged pärlid.

Kirjandus

Ainsworth, Geoffrey Clough 1976. *Introduction to the History of Mycology*. Cambridge U. K.: Cambridge University Press.

Allegro, John. M 1970. *The Sacred Mushroom and the Cross*. London: Hodder & Stoughton.

Aumüller, Stefan & Jeanplong, József (toim) 1983. Clusius, Carolus. *Fungorum in Pannoniis observatorum: Brevis historia et Codex Clusii / Carolus Clusius; mit Beiträgen von einer internationalen Autorengemeinschaft*. Budapest: Akademiai Kiado & Graz: Akademische Druck- und Verlaganstalt.

Baumann, Hellmut 2011. *Flora mythologica: Griechische Pflanzenwelt in der Antike*. 2. Aufl. Kilchberg/ Zürich: Akanthus.

Baxandall, Michael 1988. *Painting and experience in fifteenth century Italy: a primer in the social history of pictorial style*. Oxford: Oxford University Press.

Bock, Hieronymus 1551. *Kreüter Buch*. Darinn Unterscheidt/ Namen und Würckung der Kreutter/ Stauden/ Heck=en unnd Beumen/ sampt ihren Früchten/ so inn Deutschen Landen wachsen/ Auch der selbigen eigentlicher und wolgegründter ge=brauch inn der Arznei/ fleissig dargeben/ Leibsgesund=heit und zu fürderen zu behalten sehr nützlich und tröstlich/ Vorab dem gemeinen einfaltigen Man. Durch H. Hieronymum Bock auss lang=wiriger und gewisser erfahrung beschrieben/ Und jetzund Von newem fleissig übersehen/ gebessert und gemehret/ Dazuo mit hüpschen artigen Figuren allenthal=ben gezieret. /.../ Strasburg: Wendel Rihel.

Bock, Hieronymus 1572 [1555]. *Schwemme. Kreuterbuch darin unterscheidt Namen und Würckung der Kreuter, Stauden, Hecken und Beümen, sampt ihren Früchten, so in Teütschen Landen wachsen...* Theil III. Straßburg: Josias Rihel, lk 308–310.

Bohus, Gábor 1983. Revision der Pilzarten des Clusius-Codex. Aumüller, Stefan & Jeanplong, József (toim). *Fungorum in Pannoniis observatorum: Brevis historia et Codex Clusii / Carolus Clusius; mit Beiträgen von einer internationalen Autorengemeinschaft*. Budapest: Akademiai Kiado & Graz: Akademische Druck- und Verlaganstalt, lk 60–69.

- Bovey, Alixe 2005. *Tacuinum sanitatis: an early Renaissance guide to health*. London: Sam Fogg.
- Brøndegaard, Vagn. J. 1968. Elfantanz und Hexenring. *Jahrbuch für Volkskunde (Sonderdruck)* 19, lk 162–210 (<http://www.ksla.se/anh/files/2012/01/Elfantanz-und-Hexenring.pdf> – 12. november 2015).
- Brøndegaard, Vagn. J. 1971. Lycoperdon und Bovista in der Volksmedizin. *Pharmazeutische Zeitung (Sonderdruck)* 16, 30, lk 1065–1070 (<http://www.ksla.se/anh/files/2012/01/Lycoperdon-und-Bovista-in-der-Volksmedizin.pdf> – 12. november 2015).
- Brunfels, Otto & Hans Weiditz 1536. *Imaginum herbarum, pars II: Andertheyl der kreutter Conterfeytungen*. Frankfurt am Main: Christianus Egenolphus Hadamarius.
- Brunfels, Otto & Weiditz, Hans 1530. *Herbarum vivae eicones*. Strassburg: Johann Schott (<http://www.botanicus.org/title/b12220814#> – 12. november 2015).
- Camille, Michael 2001. *Gooti kunst: keskaegse maailma nägemused ja ilmutused*. Tallinn: Kunst.
- Cartmill, Matt 2009. *A View to a Death in the Morning: hunting and nature through history* (reprint, e-raamat). Harvard University Press.
- Dugan, Frank M. 2008. Fungi, Folkways and Fairy Tales: Mushrooms and Mildews in Stories, Remedies and Rituals, from Oberon to the Internet. *North American Fungi* 3 (7) (20), lk 23–72 (doi: 10.2509/naf2008.003.0074).
- Fabbro, Franco 1999. Mushrooms and snails in religious rituals of early Christians at Aquileia. *Eleusis, Journal of Psychoactive Plants and Compounds, New Series* 3, lk 69–81 (http://www.academia.edu/8513264/Mushrooms_and_Snails_in_Religious_Rituals_of_Early_Christians_Archeological_Evidence_at_the_Ancient_Basilica_of_Aquileia – 12. november 2015).
- Fischer, Celia 1997. A study of the plants and flowers in the Wilton Diptych. Gordon, Dillian & Monnas, Lis & Elam, Caroline & Barron, Caroline M. (toim). *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. Harvey Miller, lk 155–164.
- Gordon, Dillian & Monnas, Lis & Elam, Caroline & Barron, Caroline M. (toim) 1997. *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. Harvey Miller.
- Gosso, Fulvio & Gilberto, Camilla 2000. *Allucinogeni e Cristianesimo, Evidenze nell'arte sacra*. Paderno Dugnano (Mi): Colibri Edizioni.
- Guzmán, Gastón 2008. Hallucinogenic Mushrooms in Mexico: An Overview. *Economic Botany* 62 (3), lk 404–412.
- Henderson, Lizanne & Cowan, Edward J. 2001. *Scottish Fairy Belief: A History*. East Linton: Tuckwell Press.
- Hennig, Bruno 1979. F. Herkunft und Ableitung der deutschen Pilznamen. Michael, Edmund & Hennig, Bruno & Kreisel, Hanns (toim). *Handbuch für Pilzfreunde, Band 3, Blätterpilze – Hellblätter und Leistlinge. 3. Auflage*. Jena: VEB Gustav Fischer Verlag, lk 28–38.

Hoppe, Brigitte 1969. *Das Kräuterbuch des Hieronymus Bock*. Stuttgart: Anton Hiersemann.

Janick, Jules & Daunay, Marie Christine & Paris, Harry 2010. Horticulture and Health in the Middle Ages: Images from the Tacuinum Sanitatis. *HortScience* 45 (11), lk 1592–1596.

Jürgenson, Aivar 2005. *Seened kultuuriloos*. Tallinn: Argo.

Kalamees, Kuulo 2011. *Riisikad*. Taskumääräja. Tartu: Tartu Ülikooli Loodusmuuseum.

Kaub, Johann Wonnecke von 1485. *Gart der Gesundheit* (28. III 1485). Mainz: Peter Schoeffer.

Kaub, Johann Wonnecke von 1487. *Gart der Gesundheit*, 3. Auflage (7. III.1487). Augsburg: Johann Schönsperger (<http://www.botanicus.org/title/b12078359> – 12. november 2015).

Laux, Hans E. 2011. Seenelise teejuht: kõik söögiseened ja nende mürgised teisikud. Tallinn: Sinisukk.

Lonitzer, Adam 1551. *Naturalis historiae opus novum: in quo tractatur de natura et viribus arborum, fruticum, herbarum, animantiumque terrestrium, volatilium & aquatiliium; item, gemmarum, metallorum, succorumque concretorum. Tom. 1. [FRANCOFVRTI. Apud Christ. Egenolphum]*. Frankfurt am Main: Christian Egenolph.

Lonitzer, Adam & Uffenbach, Peter 1703 [1557]. *Kräuter-Buch und künstliche Conterfeyungen der Bäumen, Stauden, Hecken, Kräutern, Geträyde, Gewürtzen, etc. Mit eigentlicher Beschreibung derselben Nahmen in sechserley Sprachen*. Ulm: Daniel Bartholomae Buch-Händlern.

Luff, Robert & Steer, Georg (toim) 2003. *Konrad von Megenberg, Das 'Buch der Natur'*. Band II, Kritischer Text nach den Handschriften. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Loewe, Richard 1913. *Germanische pflanzennamen, etymologische Untersuchungen über Hirschbeere, Hindbeere, Rehbockbeere und ihre Verwandten*. Germanische Bibliothek II, Untersuchungen und Texte 6. Heidelberg: C. Winter Universitätsbuchhandlung.

Marzell, Heinrich 1960. Passionsblumen. Ein botanischer Beitrag zur religiösen Volkskunde. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, lk 159–162.

Marzell, Heinrich 1943. *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen, vol 1, Abelia – Cytisus*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Marzell, Heinrich 1972. *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen, vol 2, Daboecia-Lythrum*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Ortus sanitatis 1491. Mainz: Jacob Meydenbach (<http://nrs.harvard.edu/urn-3:HMS.COUNT:1163089> – 12. november 2015).

Osimo, Nicholas 1494 [1453]. *Zardino de oration[e] fructuoso*. Venice: Bernardino Benali.

Parmasto, Erast 2005. *Ühe seenevana seenelood*. Tallinn: Varrak.

Pegler, David N. 2000. Useful Fungi of the World: Agaricum – the 'universal remedy' of ancient Rome. *Mycologist* 14 (4), lk 146–147 (doi: 10.1016/S0269-915X(00)80027-0).

- Rush, John 2011. *The Mushroom in Christian Art: The Identity of Jesus in the Development of Christianity*. North Atlantic Books.
- Sahagún, Bernardino de & Bustamante, Carlos María de 2011 [1577]. *Historia de las Cosas de Nueva España*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press (<http://www.wdl.org/en/search/?collection=florentine-codex> – 22. november 2015).
- Samorini, Giorgio 1998. Gli ‘alberi-fungo’ nell’arte cristiana / ‘Mushroom-Trees’ in Christian Art. *Eleusis* 1, lk 87–108 (<http://www.samorini.it/doc1/sam/sam-alberifungo-1998.pdf> – 13. november 2015).
- Samorini, Giorgio 2001. *Funghi allucinogeni*. Studi etnomicologici. Dozza (Bo): Telesterion.
- Schaechter, Elio 2005. “Mushrooms” in an early Renaissance painting: Uccello’s “The Hunt in the Forest”. *Mycologist* 19, lk 150–151.
- Schaechter, Elio 2009. Mushroom Sellers in Renaissance and Baroque Paintings. *Fungi* 2 (1), lk 13–14.
- Schultes, Richard Evans 1997. Ethnobotany in Mesoamerica. Selin, Helaine (toim). *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*. Springer Verlag, lk 319–321 (doi: 10.1007/978-1-4020-4425-0_9567).
- Schürmann, Thomas 1994. Ost-west-Beziehungen in der Nahrungskultur. *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde* 37, lk 139–169.
- Seidel, Max 1934a. Pilzkunde im Altertum (390 v. Chr. – 79 n. Chr.). *Schweizerische Zeitschrift für Pilzkunde* 6, lk 85–88.
- Seidel, Max 1934b. Zwei handschriftliche Urkunde über Pilze vorgutenbergischer Zeit. *Schweizerische Zeitschrift für Pilzkunde* 8, lk 111–113.
- Sillasoo, Ülle 2003. Plant depictions in late medieval religious art. Laszlovszky, József & Szabo, Peter (toim). *People and Nature in Historical Perspective*. Budapest: Central European University & Archaeolingua, lk 377–393.
- Sillasoo, Ülle 2006. Medieval plant depictions as a source for archaeobotanical research. *Vegetation History and Archaeobotany* 16 (1), lk 61–70 (doi: 10.1007/s00334-006-0036-z).
- Sillasoo, Ülle 2009. Plants in Late Medieval festivals and customs in written and pictorial sources from southern central Europe. *Environmental Archaeology* 14 (1), lk 76–89 (doi: 10.1179/174963108X345720).
- Sillasoo, Ülle 2013. Taevavõtmed ja kristusekäed – taimed lõunapoolse Kesk-Euroopa reformatsiooniaelses kunstis. *Mäetagused* 55, lk 53–74 (doi: 10.7592/MT2013.55.sillasoo).
- Sillasoo, Ülle 2014. Landscapes, Vegetation, and Folklore in Late Medieval Art: An Iconographic Study Based on Selected Austrian and South German Panel Paintings. *Landscape Research* 39 (4), lk 455–479 (doi: 10.1080/01426397.2012.761188).
- Tabernaemontanus, Jacobus Theodorus 1588. *Neuw Kreuterbuch*. Mit schönen, künstlichen und leblichen Figuren unnd Conterfeyten, aller Gewächss der Kreuter... Franckfurt

am Main: Nikolaus Basseus (<http://www.e-rara.ch/zut/content/titleinfo/5970178> – 22. november 2015).

Schaechter, Elio & Kreisel, Hanns & Stijve, Tjakko & Thoen, Daniel (koost). *The Registry of Mushrooms in Works of Art. Mycoweb*. Mushrooms. Fungi. Mycology (www.mykoweb.com/art-registry/index.html – 13. november 2015).

Thiselton Dyer, Thomas Firminger 2004 [1883]. *Folklore of Shakespeare*. Kessinger Publishing.

Tolksdorf, Ulrich 1973. Sammelnahrung in Ost- und Westpreussen. *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde* 16, lk 7–77.

Wasson, Gordon R. 1980. *The Wondrous Mushroom: Mycolatry in Mesoamerica*. New York: McGraw-Hill.

Wasson, Valentina Pavlovna & Wasson, Gordon R. 1957. *Mushrooms, Russia and History*. New York: Pantheon Books (<http://www.newalexandria.org/archive/MUSHROOMS%20RUSSIA%20AND%20HISTORY%20Volume%201.pdf>, <http://www.newalexandria.org/archive/MUSHROOMS%20RUSSIA%20AND%20HISTORY%20Volume%202.pdf> – 13. november 2015)

Wlattnig, Robert 2014. Kunstgeschichte. Jerger, Thomas (toim). *Rudolfinum – Jahrbuch des Landesmuseums für Kärnten 2013*. Klagenfurt, Verlag des Landesmuseums für Kärnten, lk 153–188 (http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/Rudolfinum_2013_0153-0188.pdf – 13. november 2015).

Summary

Mushrooms in Christian art in the Autumn of the Middle Ages

Ülle Sillasoo

Keywords: ethnomycology, Late Gothic art, mushrooms

Medieval and Early Modern sources were researched for the depictions of mushroom species and their uses. Mushroom depictions in four paintings – the *Wilton Diptych*, the *Madonna* of Carinthian provenance, and two examples of the *Crucifixion of Christ* of Nuremberg provenance – were identified and discussed. The species shown in these works include *Amanita muscaria*, *Clitocybe odora*, *Lactarius cf. lilacinus*, *Leccinum aurantiacum s.l.*, *Lycoperdon perlatum*, and *Marasmius oreades*. Mushrooms growing in fairy rings were found to be landscape metaphors alluding to the apparition of the Virgin Mary. Mushrooms shown growing near the white deer in the outer panel of the

Wilton Diptych supposedly refer to both the mystical animal and the forest. Through the colour of the red-capped scaber stalk and the usage of the common puffball, the wounds, blood, and suffering of Christ are manifested. Like other vegetal symbols in the art of the period, mushrooms in these paintings reflect the knowledge, beliefs, and realities of 'home' environments of those depicted in the paintings.